

„Elegyengették az utat, mely a társulatot életre hívni volt hivatva”*

Dokumentumok és adatok a Magyarhoni Földtani Társulat megalapításának időszakából

„... a mag, melyet dr. Zipser András még 1847-ben vetett el, tudvalevőleg csak közel három évvel később kelhetett ki, de a jó mag nemes gyümölcsöt hozott.”
(BÖCKH János 1900)

HÁLA József

Magyarhoni Földtani Társulat, Tudománytörténeti Szakosztály
1015 Budapest, Csalogány u. 12. I/1.
E-mail: jozsefhala@gmail.com

Documents and data from the period of establishment of the Hungarian Geological Society

Abstract

The idea of establishing a “geological society of miners” was raised by Keresztély András Zipser (Christian Andreas Zipser) in 1847 at the 8th General Meeting of Hungarian Physicians and Naturalists held in Sopron. The idea, which was met with widespread approval, culminated in the founding of the Hungarian Geological Society—a milestone achieved after a three-year process spanning from August 11, 1847, to July 6, 1850. The society continues to operate to this day. The process of establishment is presented here, based partly on the relevant literature, and partly on documents newly discovered by the author.

Keywords: history of earth science, Hungarian Geological Society, history of society, history of science

Összefoglalás

Egy „földismeai bányászegyesület” megalapításának gondolatát 1847-ben Sopronban, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók VIII. Nagygyűlésén vetette fel Zipser Keresztély András (Christian Andreas Zipser). A nagy tetszéssel fogadott ötlet megvalósítása, vagyis a ma is működő Magyarhoni Földtani Társulat megalapítása egy majd hároméves folyamat eredménye volt. A szerző ezt az 1847. augusztus 11-től 1850. július 6-ig tartó folyamatot mutatja be a vonatkozó szakirodalom és az általa újonnan feltárt dokumentumok felhasználásával.

Tárgyszavak: földtantörténet, Magyarhoni Földtani Társulat, társulattörténet, tudománytörténet

Bevezetés

A Királyi Magyar Természettudományi Társulathoz hasonlóan a Magyarhoni Földtani Társulat is az orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek (nagygyűléseinek) köszönheti létét. Miként GOMBOCZ Endre megfogalmazta: a földtani „a második tudományos társulat, melynek kereszt-szülei a Bene Ferenc alapította vándorgyűlések voltak” (GOMBOCZ 1941). Míg az előzőt a BUGÁT Pál kezdeményezte első pesti tudományos összejövetelen 1841. május 29-én alapították (uo.), addig a Földtani Társulat létrehozásának az ötlete a VIII., soproni rendezvényen 1847-ben vetődött fel, de a megvalósulás egy majd három évig tartó folyamat lett. Az egyesület létrejöttének főbb állomásai a következők vol-

tak: 1. javaslatok egy „földismeai bányászegyesület” megalapítására (Sopron, 1847. augusztus 11.); 2. az „alakító választmány” értekezlete (Videfalva, 1848. január 3.); a megalakulás (Pest, 1850. július 6.).

Az egyesület megteremtésében résztvevők közül lelkesedésük, az ügy érdekében kifejtett fáradozásuk és aktivitásuk alapján az alábbi öt személy emelkedett ki, őket tekintjük a legfőbb „alapító atyáknak”: KUBINYI Ágoston (1799–1873) királyi tanácsos, akadémikus, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója; bátyja, KUBINYI Ferenc (1796–1874) földbirtokos, régész és természetbúvár, akadémikus (*I. ábra*); ZIPSER Keresztély András (Christian Andreas ZIPSER) (1783–1864) beszercebányai tanár, nem hivatásos természetbúvár, nemzetközi hírvé ásvány- és kőzetgyűjtő, a *Versuch eines*

* Az idézet forrása: SCHMIDT 1880. E dolgozat a Magyarhoni Földtani Társulat Tudománytörténeti Szakosztályának 2024. január 15-i szakülésén elhangzott előadás szerkesztett változata.

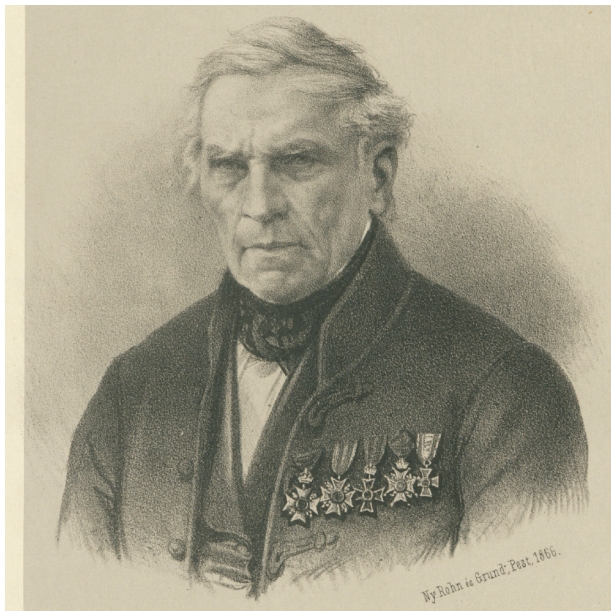

1. ábra. KUBINYI Ágoston és KUBINYI Ferenc (MOT Munkálatok 1875. o. n.)
 Figure 1. Ágoston KUBINYI and Ferenc KUBINYI (MOT Munkálatok 1875. o. n.)

topographisch-mineralogischen Handbuches von Ungern (ZIPSER 1817) című munka, „a XIX. század első felének legkiválóbb magyarországi ásványtopográfiája” (PAPP 2002) szerzője (2. ábra); PETTKÓ János (1812–1890) bányatanácsos, a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia tanára (3. ábra) és MARSCHAN József (1802–1872) bányamér-

nök, az előbb említett tanintézmény tanára (róluk legutóbb, további irodalommal: HÁLA 2023).

Rajtuk kívül meg kell még említenem herceg ESTERHÁZY Pált (1786–1866), Sopron vármegye örökös főispánját (4. ábra), aki az egyesületalapítási ötlet felvetésekor az ügy mellé állt, és tetemes pénzösszeg felajánlásával járult hozzá a szán-

2. ábra. ZIPSER Keresztély András (Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok)

Figure 2. Keresztély András ZIPSER (Christian Andreas ZIPSER) (Hungarian National Museum, Historical Portrait Gallery)

3. ábra. PETTKÓ János (Fotó: SCHRECKER Ignác; Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény)

Figure 3. János PETTKÓ (Photo: Ignác SCHRECKER; Szabó Ervin Library, Budapest Collection)

4. ábra. Herceg ESTERHÁZY Pál (KUBINYI F. 1867a, II.)

Figure 4. Prince Pál ESTERHÁZY (KUBINYI F. 1867a, II.)

dék megvalósításához. A rendelkezésre álló forrásokból egyértelműen kiderül, hogy az „alapító atyák” vezéralakja, aki a legtöbbet tette a megalakulás érdekében, kétségtelenül KUBINYI Ágoston volt. Ismerve a cél érdekében kifejtett, fáradhatatlan munkáját, nem tartom túlzónak és szerénytelennek, amit ön-életrajzában írt: „indítványomra a Magyar Földtani Társulat létrejött, melynek elnöke lettem” (KUBINYI Á. 1871).

Az alábbiakban a megalakulás folyamatával kapcsolatos, részben a szakirodalomból már ismert, részben újonnan feltárt adatokat és dokumentumokat közlünk időrendben, ezzel is tisztelettel fejet hajtva elsősorban a fő „alapító atyák” emléke előtt.

Sopron, 1847. augusztus 11.

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók VIII. Nagygyűlését, az egész Sopront „megmozgató eseményt” (HÁRS 1966), a kiállításokkal és kirándulásokkal színessé és változatosá tett (CSATKAI 1922, KELÉNYI 1961) tudományos összejövetelt 1847. augusztus 11. és 17. között rendezték meg.

A résztvevők 10-én érkeztek a városba, a regisztráció és a szálláshelyek elfoglalása (5. ábra) után herceg ESTERHÁZY Pál, a rendezvény elnöke ismerkedési esten fogadta őket a Városi Kaszinóban (6–7. ábra). A 483 külföldi és hazai vendég (Névsor 1863) között jelen volt a Földtani Társulat későbbi öt „alapító atyja” közül négy: a vándorgyűléseken a testvérével, Ferencsel kezdetektől részt vevő (CHYZER 1890) KUBINYI Ágoston (8. ábra) a nagygyűlés alelnöki tisztét töltötte be, és az állat- és növénytan, valamint a régészeti szekcióba („tudományszakra”) regisztráltatta magát; KUBINYI Ferenc, PETTKÓ János és ZIPSER Keresztély András az ásványtan szekciót választotta (Névsor 1863).

Másnap, augusztus 11-én került sor a „megnyitó közgyűlésre” (KUBINYI Á., TOEPLER & TÖRÖK 1863). ESTERHÁZY Pál elnök megnyitóbeszéde (ESTERHÁZY 1863), majd MARTINY Frigyes, Sopron város polgármestere üdvözlőbeszéde (MARTINY 1863) után előadások következtek. KUBINYI Ágoston az az évben elhunyt botanikus és archeológus JÓZSEF főherceget mutatta be (KUBINYI Á. 1863), TOEPLER Károly Sopron történetét vázolta (TOEPLER 1863), majd a „lelkes beszercebányai tanár” (KOCH 1902), „azon férfiú, ki a 40-es években legjobban ismerte hazai bányászatunk állapotát, ki egyszersmind ismerte hazánk ásványokban való gazdagságát” (STAUB 1898), az „eloquentiával” [ékesszólással] megáldott (BÖCKH 1897) ZIPSER Keresztély András (itt ZIPSER Endre néven) *Javaslatok földismei bányászegyesület alapítására Magyarországon* címmel tartotta meg a Földtani Társulat létrehozása szempontjából – mint később kiderült – nagy hatású előadását (ZIPSER 1863). Ezt és az elmondottak fogadtatását a rendezvény jegyzőkönyvében így rögzítették:

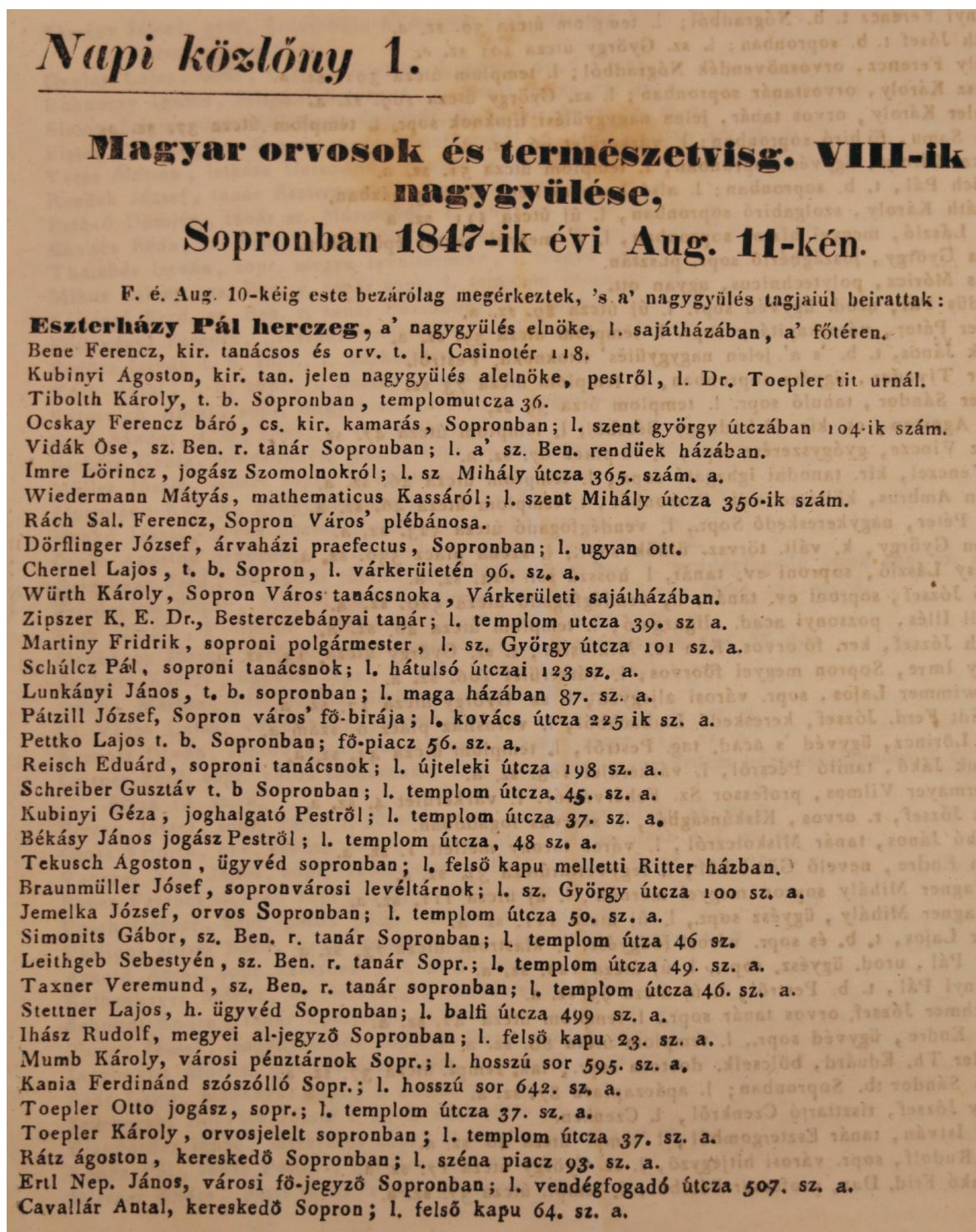
„XX. Közfilyelmet és érdekeltséget gerjesztett dr. Zipser Endre értekezése a magyar bányászatról, melyhez egy földkutató bányászati társaság alkotásának javaslata csatoltatott, s melynek folytán

XXI. indítvány tétellett egy bányász-társaságnak a javaslat értelmében – megindítására, s e végre a tervező úr által kivetett költségek fedezése végett önkényes aláírásnak azonnali megnyitására, az ügy elnök ő hercegsége pártfogása alá állíttatván; –

a főmlgú elnök minden közhaszonnal kecsegtető vállalatnak örömmel nyujtván segédkezet, szivesen hajlott ily létrehozandó, s célszerűleg alakuló társulatot pártfogása alá fogadni, s a nyomban megnyitott aláírási iven, a siker esetére ily célra évenként 400 pftot kegyeskedett megajánlani; az indítvány pedig maga oly formán fogadtatott el, hogy a tervezett társulat a nagygyűlés vagy szakosztály minden befolyása nélkül, mint egészen magán vállalkozás igyekezzék létrejönni s alakulni, s organisatiója megállapítására egyedül a társulat létesítéséhez s fenntartásához járuló aláírók közül válasszon magának alakító választmányt; a nagygyűlés mindenkor kedvesen értesülvén, ha kebeléből életrevaló és sikert biztosító vállalatok sarjadzanak.” (Jegyzőkönyv 1863)

A nagygyűlésről a különféle lapokban megjelent tudósítások némileg kiegészítették, illetve árnyalták a szükséges jegyzőkönyvi bejegyzést. A *Hazánk* című győri lapból meg tudhatjuk például, hogy ZIPSER felvetése hosszas vitatkozásra „nyujtott alkalmat”:

„Következett Zipser Endre jeles német értekezése; Magyarország ásványtani gazdagságára, s mindemelletti miveletlenségére figyelmezteté a tagokat, végre egy magyar bánya társulat alakítását indítványozta. – Ez indítvány hosszas vitatkozásra nyujtott alkalmat; némelyik azt további meghányás végett szakosztálynak kiadatni, más pedig aláírási ivet az első hévben tüstént köröztetni kívánt; egy harmadik az ügyet ma-

5. ábra. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók soproni nagygyűlésének alkalmi kiadványa 1. számának első oldala a résztvevők egy részének neve és soproni szálláshelye feltüntetésével (Napi Közölyny 1847)

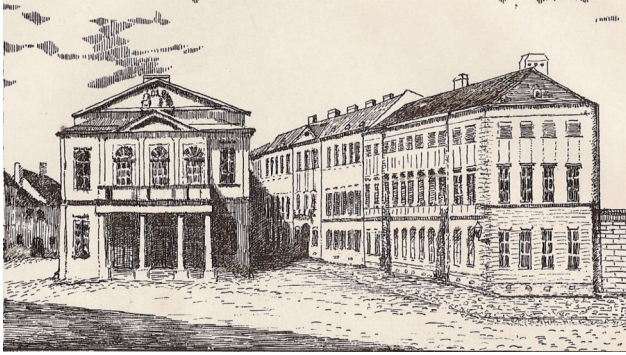
Figure 5. The first page of issue 1 of the occasional publication of the General Meeting of Hungarian Physicians and Naturalists in Sopron with the names of some of the participants and their accommodation in Sopron (Napi Közölyny 1847)

gán vállalatok közé sorozá, mely nem a természet buvárok működése; ismét mások ezen társulatot, mint keblünkben keletkezett, a nagygyűlésnek évenként történeendő jelentésre kötelezték [volna].

Elnök ő hercegsége e társulat pártfogójául is megnyeretett.” (EÖTTEVÉNYI 1847).

A *Magyar Gazdában* az alábbiakat olvashatjuk:

„Közfigyelmet és érdekeltséget gerjesztett dr. Zipser Endre ur értekezése a magyar bányászatról, melyhez egy földkutató bányászati társaság alakításának javaslatát csatoltatott, s melynek folytán indítvány té-

6. ábra. A régi soproni színház és jobbra a sarkon a Városi Kaszinó épülete (Régi képek után rajzolta: GMARITS Margit; GANTNER 1936)

Figure 6. The former theater building in Sopron and the City Casino building on the right corner (drawn after old pictures by: Margit GMARITS; GANTNER 1936)

tett egy bányásztársaságnak a javaslat értelmében – megindítására, s e végre a tervező ur által kivetett költségek fedezése végett önkényes aláírásnak azonnali megnyitására, az ügy elnök ő hercegsége pártfogása alá állíttatván. – A főméltóságú elnök minden közhaszonnal kecsegtető vállalatnak örömmel nyújtván segédkezet, szívesen hajlott illy létrehozandó s célszerűleg alakuló társulatot pártfogása alá elfogadni, – s a nyomban megnyitott aláírási iven a siker esetére illy célra évenként 400 pengő ftot kegyeskedett megajánlani, – ez indítvány pedig maga olly formán fogadtatott el, hogy a tervezett társulat a nagy gyűlés vagy szakosztály minden befolyása nélkül, mint egészen magán vállalkozás igyekezzék létrejönni s alakulni, s organizációja megállapítására egyedül a társulat létesítéséhez s fentartásához járuló aláírók közül válasszon magának alakító választmányt, a nagy gyűlés mindenkor kedvesen értesülendvén, ha kebeléből életrevaló, és sikert biztosító vállalatok sarjadzanak.” (Magyar Gazda 1847; e cikk alapján készült tudósítás: [M. G.] 1847)

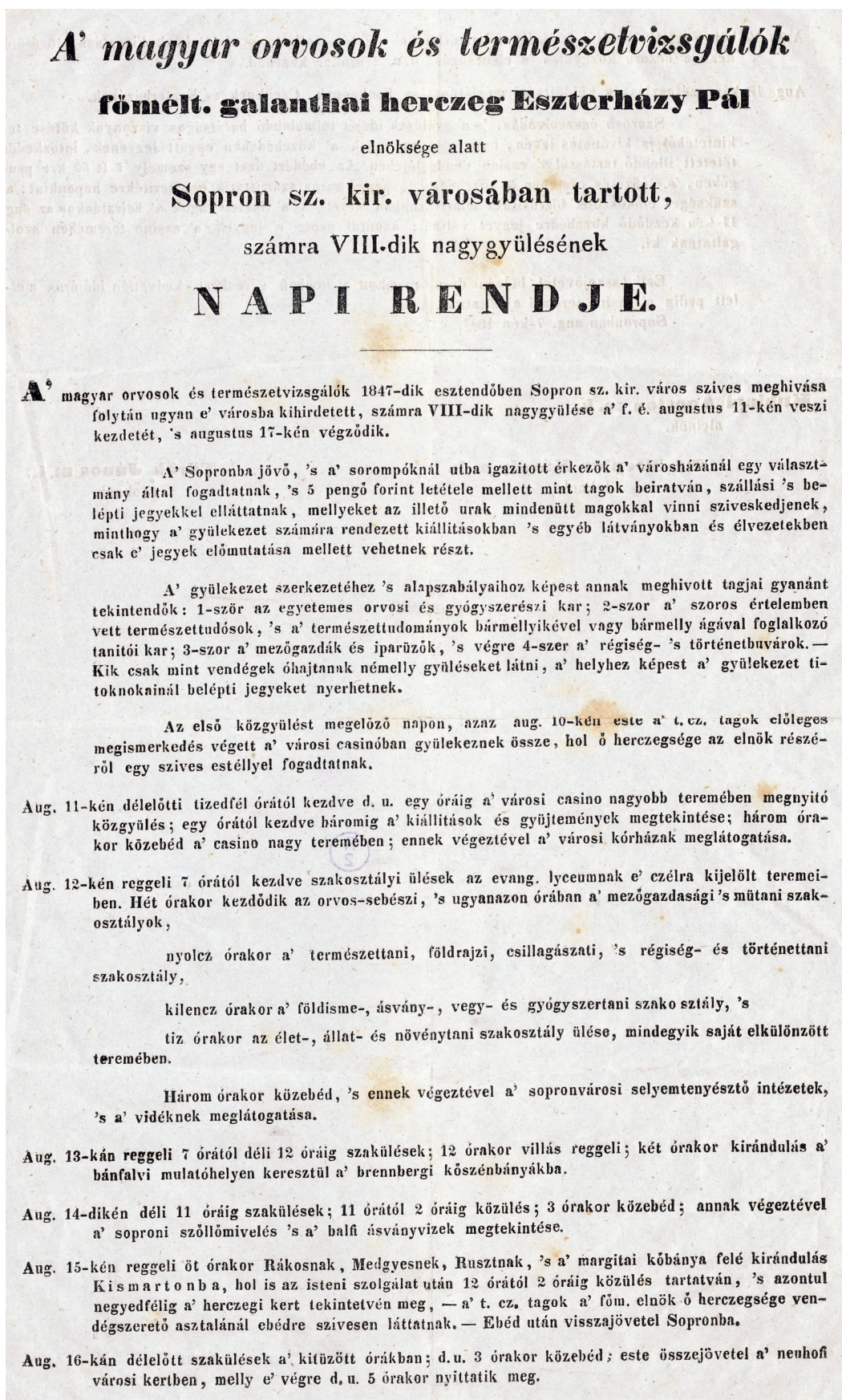
A *Pesti Divatlapot* VAHOT Imre tudósította, ebből – egyebek mellett – megtudhatjuk, hogy BEZERÉDJ István és KUBINYI Ferenc „lánglelkű hazafiak sürgetése következtében” a társulat alakítása „tüstént foganatba vétetett”:

„Utána következett külföldön is ismeretes természetbuvárunk – Zipser tanárnak, bár német nyelven, de alaposan s korszerűen irt értekezése, mellyben a magyarországi bányászat elhanyagolt s hanyatló állapotát élénk színekkel festé, s indítványba hozá, miszerint a magyar bányászat felvirágzásának előmozdítására, az ez ügyet hathatósan felkaroló társulatot kellene alapítani hazánk felső s alsó részében. A jeles szónoklattal előadott célszerű indítvány olly hatást eszközölt a gyűlésre, hogy Bezerédy István s Kubinyi Ferenc, ezen országszerte ismert lánglelkű hazafiak sürgetése következtében, a magyar bányászat előmozdítására tervezett társulat alakítása tüstént foganatba vétetett, miután az 5 p. ftos évi részvény fizetésére számosan irtak alá, s a hazafiságra lobbant elnök-herceg e célra évenként 400 p. forintot ajánlott.” (VAHOT 1847).

KUBINYI Ferenc lelkesedésén nem csodálkozunk, hiszen a családjától a természet szeretetét megtanuló, majd beszercebányai diákként ZIPSERTŐL a testvérével együtt az ásványok országát is megismerő, kiváló természetvizsgáló a régészeti írásokon kívül az 1840-es évek elejétől földtani és ősténytani cikkeket is publikált (lásd SZINNYEI 1900, NAGY 1980, KECSKEMÉTI 2014).

BEZERÉDY (BEZERÉDJ) Istvánról (9. ábra) eddig nem szóltak a társulattörténetek. A soproni nagygyűlésre a Magyar Gazdasági Egyesület delegálta őt (TÖRÖK 1847), és ott így regisztrálták a gazdasági szekcióba: „367. BEZERÉDJ István táblabíró Pest” (Névsor 1863). Életrajzát tanulmányozva egyértelmű, miért sürgette a földismeitársulat megalapítását. Amint egy korabeli lexikonban írták: „Hű és munkás részt vett ezenkívül az egyesületi életben, s több egyesületnél, mint p. o. a kisdudóvó-egyletnél, védegyeletnél, gyáralapító társaságnál stb. az igazgató választmányban foglalt helyet, s szóval és tettel és pénzáldozattal lelkes hatást gyakorolt az egyesületi hazafias és emberbaráti célokra.” (T. 1850). Hogy VAHOT Imre „lánglelkű hazafi” kifejezése nem volt túlzó, a fentiek mellett bizonyítják a következő életrajzi adatok is: a reformkori országgyűlések rendszeres résztvevője volt, amelyeken mint kiváló szónok harcolt például a magyar nyelv hivatalossá tételéért és a társadalmi igazságosságért; mint Tolna vármegyei birtokos nemes önkéntes adózásra kötelezte magát, a feudális jog- és tulajdonrendszer gyökeres átalakítását eredményező 1848. évi törvény előtt felszabadította jobbágyait. (Életről és munkásságáról lásd például: *Vasárnapi Ujság* 1861, 1897; SZINNYEI 1891; BODNÁR & GÁRDONYI 1918–1920). Nem véletlenül állnak szekszárdi mellszobrán a következő sorok: „Bezerédy István (1796–1856) – A jobbágyszabadító, első önként adózó magyar nemes”. Neve gróf ANDRÁSSY György, BENE Ferenc, herceg ESZTERHÁZY Pál, FRIVALDSZKY Imre, Wilhelm HÄNDINGER, MORITZ HÖRNES, KOVÁTS Gyula, KUBINYI Ágoston, KUBINYI Ferenc, MARSCHAN József, MIKECZ András, NENDT-VICH Károly, PETÉNYI Salamon, SZABÓ József, WACHTEL Dávid, WAGNER Dániel és mások mellett ott szerepel a 41 társulati „alapító tag” névjegyzékében (KOVÁTS 1852a). Az ő emlékét is kegyelettel kell őriznünk!

A soproni vándorgyűlésről beszámoló tudósítások mindegyike említette az elnöklő ESTERHÁZY Pált, aki ígéretet tett, hogy az egyesület megalapítása esetén évi 400 pengőforinttal támogatja annak tevékenységét. „A hercegi családban azóta is apáról fiúra szállt a pártfogói tisztség” (MAURITZ 1925). A jeles familia öt generáción (III. ESTERHÁZY Pál Antal [1796–1866]; III. Miklós [1817–1854]; IV. Pál [1843–1898]; IV. Miklós [1869–1920]; V. Pál [1901–1989]), mintegy egy évszázadon át támogatta a Földtani Társulatot. Adományukról utoljára az 1940. évi közgyűlési anyagban olvashatunk: „A herceg ESTERHÁZY család mindenkor feje azóta [1850 óta] is állandóan társulatunk pártfogója volt; erkölcsi és anyagi támogatásuk lényegesen hozzájárult a társulat hatalmas fejlődéséhez” (VENDL 1940). V. ESTERHÁZY Pál 1940. évi levelében még ígéretet tett további adományokra (ESTERHÁZY 1940), de a történelem másként alakult – a II. világháború alatt és után a régi mecénások korszaka véget ért – a viláégés után új fejezet nyílt társulatunk életében (is)...

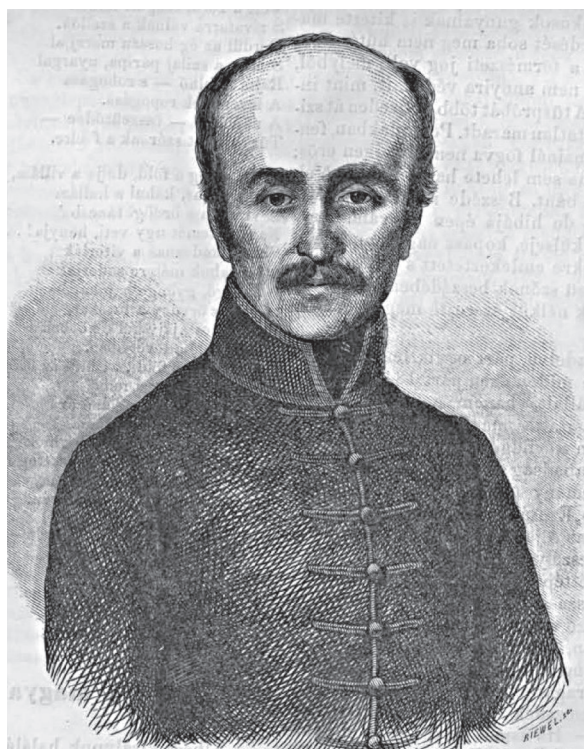
7. ábra. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók soproni nagygyűlése napirendjének első oldala (Napirend 1847)

Figure 7. The first page of the agenda of General Meeting of Hungarian Physicians and Naturalists in Sopron (Napirend 1847)

8. ábra. KUBINYI Ágoston igazoló jegye a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók soproni nagygyűlésén való részvételhez (Igazoló jegy 1847)

Figure 8. Certificate of Ágoston KUBINYI for the participation at the General Meeting of Hungarian Physicians and Naturalists in Sopron (Igazoló jegy 1847)

9. ábra. BEZERÉDI István (Vasárnapi Ujság 1861)

Figure 9. István BEZERÉDI (Vasárnapi Ujság 1861)

Videfalva, 1848. január 3.

1848 „elején Kubinyi Ágoston, muzeumi igazgató, ez ügy további fejlesztése tekintetéből több szakértő férfit hivatott össze, kik elnöklete alatt a társulat alakítására nézve erélyesen intézkedtek” (KOVÁTS 1853). KUBINYI Ágoston, KUBINYI Ferenc, MARSCHAN József, PETTKÓ János és ZIPSER Keresztély András „voltak ezután a buzgó ügyvivők, kik a további fejlemények fölött Videfalván (1848. január 3.) tanácskoztak. Elegyengették az utat, mely a társulatot életre hívni volt hivatva” (SCHMIDT 1880). SZABÓ József szerint „1848-ban Videfalván, Kubinyi Ágoston a birtokán, hol a magyar orvosok és természetvizsgálók Sopronban 1847-ben tartott vándorgyűlésén Zipszer által tett indítvány következtében egy magyarhoni földtani és bányászegylet megalakulásának módja először beszéltetett meg” (SZABÓ 1891) (10. ábra).

A megbeszélés célja a közvélemény hírlapi cikkek útján történő tájékoztatása a leendő társulatról, az egyesület programjának kidolgozása, megbeszélése, engedélyeztetésének intézése, a belépési, jelentkezési ívek szétküldése és az alakuló közgyűlés időpontjának kitűzése volt (KOVÁTS 1852a, [K. L.] 1866).

A hírlapi tájékoztató cikkek közül a *Budapesti Hiradó*t közöljük, megjegyezve, hogy más lapokban egy-két szó különbséggel ugyanez a szöveg látott napvilágot:

10. ábra. A vidéfalvai kastély a 19. század végén (Fortepan / Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.12.125)

Figure 10. The castle in Vidéfalva (Vidiná, Slovakia) at the end of the 19th century (Fortepan / Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.12.125)

„ÉRTESITES a magyarhoni földismei – bányászati egyletről. A magyar földismei bányászati egylet alapítását tárgyozó indítvány a magyar orvosok és természetvizsgálók Sopronban tartott VIII-dik nagy gyűlésén tetszéssel fogadtatván, s a pártfogói címet h g Eszterházi Pál ő főméltósága elfogadni kegyeskedvén, az alulírottak folyó évi január 3kán Nógrád megyébe kebelezett Vidéfalva helységben összegyülenek, Kubinyi Ágoston kir. tanácsnok ur elnökle alatt arról értekezendők, mikép volna a kérdéses egylet mielőbb életbe léptetendő. – Az egylet főcélja: Magyarország minden részeinek a végetti megvizsgálatása: hogy mindennemű érc- vagy egyéb hasznos ásvány – főleg kőszén-, vas-, építő- s más kőtelepek felfedeztethessenek; hogy a felfedezvények hasznavehetősökre nézve megbíráltassanak s azután akár bányászati, akár műbéli, ipari vagy kereskedelmi vállalatok könnyebbitésére közhírré tétessenek; hogy hazánk részletes földismei rajza létrehozassék, egyszersmind a nemzeti museum is minden, honunkban találtató érc- és kő nemek birtokába juttassék; végre pedig, hogy a felfedezvényekből az egylet tagjai, mit bizvást reménylhetni, tetemes pénzbeli hasznot is huzzanak. – Ezen szép és kecsgetető célnál fogva bátorokodnak alulírottak a jónak és hasznosnak minden lelkes hazafi-keblü előmozdítóit évenkénti 5 pengő forint aláírására illendőleg felszólítani egyszersmind megjegyezni, hogy az aláírási ivenk a hírleménynyel együtt nem sokára kiadni fognak, az egylet alapszabályai pedig a f. évi aug. 18kán és 19kén Pesten tartandó közgyűlésen tárgyalás alá vétetni. Vidéfalván, januárius 3kán 1848. – Kubinyi Ágoston, k. tanácsos s a magyar nemz. muzeum igazgatója. Kubinyi Ferenc táblabíró, Pettko János k. bányatanácsos s a selmeci kir. bányász akadémián rendes oktató, Marschan József, bányamérnök Selmecebányán. Zipszer András, tanár és besztercebányai oktató.” (Budapesti Híradó 1848; lásd még például: *Nemzeti Ujság* 1848, *Társalkodó* 1848).

Figyelemre méltó az a különbség, amely az 1848. évi eredeti terv („Programm”) (11–12. ábra) és az 1850-ben jó-

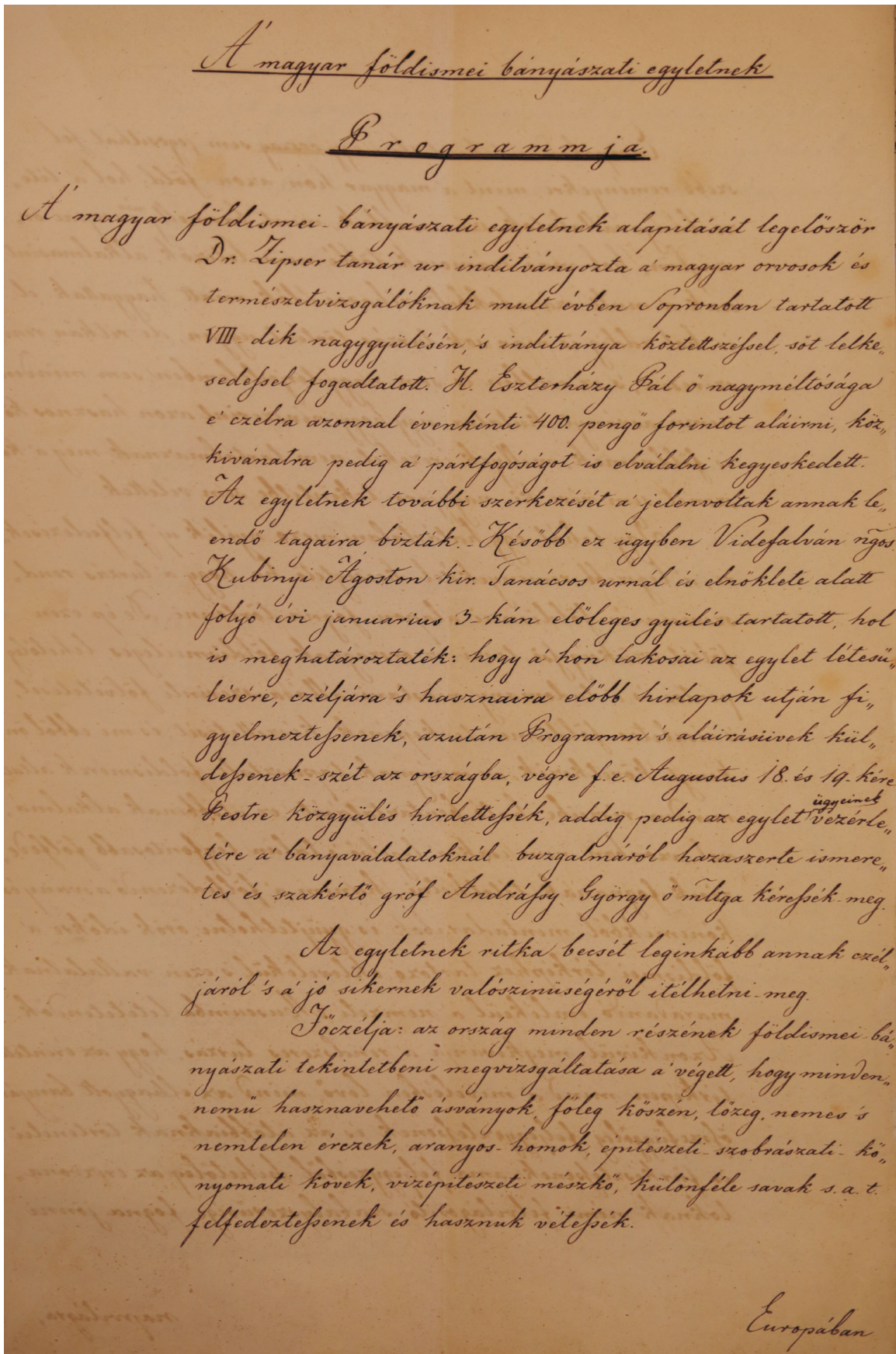
váahagyott alapszabályok között mutatkozik. A Vidéfalván megfogalmazottak szerint az egyesület feladatai közé tartozott volna az országos földtani térképezés, Magyarország részletes földtani térképének a megalkotása, évi jelentések kiadása stb., amelyek később a két földtani intézet (birodalmi, Bécs, 1849; magyar állami, Pest, 1869) létrehozásával okafogyottá váltak: az említett feladatok végrehajtása a fenti intézmények kötelessége lett. A tagoknak az egyesület működését biztosító anyagi hozzájárulása (5 pengőforint/év) eredetileg nem tagdíj befizetésével, hanem „részcény(ek)” vásárlásával valósult volna meg. A vásárlók az utóbbi(ak) számától függően részesedtek volna a felfedezett ásványi nyersanyagok révén keletkezett haszonból.

A program egy részletét (a forrás, illetve a lelőhely feltűntetése nélkül) ugyan közölte VENDL Aladár (1958), de mivel ez a Földtani Társulat első részletes munkaterve, fontosnak tartom teljes terjedelemben közzétenni:

„A’ magyar földismei bányászati egyletnek

Programmja.

A’ magyar földismei-bányászati egyletnek alapítását legelőször Dr. Zipszer tanár ur indítványozta a’ magyar orvosok és természetvizsgálóknak mult évben Sopronban tartott VIII-dik nagygyűlésén, s indítványa köztetszéssel, sőt lelkesedéssel fogadtatott. H. Eszterházy Pál ő nagyméltósága e’ czélra azonnal évenkénti 400. pengő forintot aláírni, közkívánatra pedig a pártfogóságot is elvállalni kegyeskedett. Az egyletnek további szerkesztését [szervezését] a jelen voltak annak leendő tagaira bizták. Később ez ügyben Vidéfalván ngos Kubinyi Ágoston kir. Tanácsos urnál és elnökle alatt folyó évi januarius 3-kán előleges gyűlés tartatott, hol is meghatározaték, hogy a’ hon lakosai az egylet létesülésére, czéljára ‘s hasznaira előbb hírlapok után figyelmeztessenek, azután Programm s aláírási ivenk küdössenek szét az országba, végre f. e. Augustus 18. és 19. kére Pestre közgyűlés hirdettessék, addig pedig az egylet ügyeinek vezérletére a’ bányavállalatoknál buzgalomról hazaszerte is-

11. ábra. A Vidéfalván megfogalmazott program első oldala (KUBINYI Á. et al. 1848)

Figure 11. The first page of the programme formulated in Vidéfalva (Vidiná, Slovakia) (KUBINYI Á. et al. 1848)

annak kebelében szabadon alakulandó társulatok, az egylet hatáskö-
réhez egyedül az új felfedezéseknek szakértők általi lelkiismeretes meg-
bíráltatása tartozván (s ez is csak mivelikénységökre s a reményelhető
nyereségre nézve.) a tagoknak mérlegül szolgálandó, hogy haszonra na-
gyobb vagy esékélyebb kilátás szerint minden egyes bányavállalat,
hoz tetszésök szerint járulhassanak vagy nem.

Még az évenként nyomtatandó jelentéseket a kutatások,
nak sikeréről, a részletes földismereti térképeket s mihelyest kész lé-
szon az egész honnak földismereti térképét is a tagok alkalmassint
kedvesen veendő. (Ellenben az egyedüli minden tag által viselendő
teher csupán csak 5 p. pénzi részvénynek évenkénti fizetésében s
netalán ha a szükség meghívánandja, szóval tettel ingyen szolgálta-
tandó segély nyújtásban álland, melly teher a részint kétszázton,
részint reményelendő s talán tömérdek haszon ellenében majdnem
egészén elenyészik.)

Miért is mindenki tisztelettel szólhatik fel, hogy e
reménydús társulatba egy, vagy mivel a haszon is a részvények szá-
ma szerint lesz elosztandó, több részvénnyel tagul lépni, ezt pedig
nevének a részvények számával együtt az egész országba szétkül-
dött aláírási ívekkel feljegyzésével nyilvánítani sziveskedjék.

Végre még tisztelettel megkérötnék az aláírók, hogy a f.e.
Aug. 18. és 19-én Foston tartandó nagygyűlésre, hol az egyletnek
alapszabályai tárgyalás alá vétetni, a kellő tiszteviselők megvá-
lasztatni fognak s általában az egylet életbe léptetendő lévén,
minél számosabban sziveskedjenek megjelenni. — Vidéfalván
Januarius 3- kán 1848. Kúbinyi Agoston, m. k.
kis. Tanácsos s a m. n. museum igazgatója. — Kubi-
nyi Ferencz m. k. t. bíró. Pettko János m. k. kis.
bányatanácsos és kis. bányász. akademiái oktató.
Marschan József m. k. k. bányamérnök. Dr. Zipser
András, oktató Besztercebányán. m. k.

12. ábra. A Vidéfalván megfogalmazott program utolsó oldala (KUBINYI Á. et al. 1848)

Figure 12. The last page of the programme formulated in Vidéfalva (Vidiná, Slovakia) (KUBINYI Á. et al. 1848)

meretes és szakértő gróf Andrassy György ő mlta kéressék meg.

Az egyletnek ritka becsét leginkább annak czéljáról 's a' jó sikernek valószínűségéről ítélhetni meg.

Főczélja: az ország minden részének földisimei bányászati tekintetbeni megvizsgáltatása a' végett, hogy mindennemű hasznavehető ásványok, főleg kőszén, tőzeg, nemes s nemtelen ércek, aranyos-homok, építészeti szobrászati könyomati kövek, vízépítészeti mész, különféle savak s.a.t. felfedeztessenek és hasznuk vétessék.

Europában e' tekintetben egy ország sem jogosíthat fel szebb reményekre, mint a' magyar hon, azon föld, hol a' létező bányavállalatok számosabbak, mint bármely más europai országban, hol más számosak többé nem létezők, alkalmasint csak a' mult századokbeli viharos idők miatt hagyattak el és hol eddig is már sok turzás történt ugyan, de ritkán rendszeresen, 's ez esetben is sem nagy terjedelemben, sem mindennemű ásványt kutatva, úgy hogy névszerint azon hasznos kő és földnemek, mellyek érceket nem tartalmaznak, még a' kőszent sem véve ki, nagyjára tekintetbe sem vétettek.

Igy tehát egy határtalan mező nyilik új felfedezésekre, a' legszebb reményekkel kecsegtető, ha hogy a' turzás rendszeresen és földisimei alapon fogna történni. De ép ezen föltét szükségessé teszi az országnak földisimeileges, lehetőleg pontos és a' tudomány mostani állása szerinti fölvételését, 's részletes földisimei térképének készítettését, és mi ebből önkényt következik, az országnak tapasztalt földismérek általi minden részeibe ható beutaztatását; ez utóbbinak alkalmával azonban nem csak a' legelső 's talán legfontosabb fölfedezések fogának tétethetni, hanem a' fölfedezendő ásvány és kőnemekből mintadarabok is gyűjtethetni, örök időkre a' földisimei térképhez tartozó oklevelekül 's ezen vállalatnak marandó emlékeül a' nemzeti Museumba letétetendők. – Azonkívül megkivánja a' rendszeres turzás, hogy az érintett térképen mind a' mivelésben levő, mind az elhagyott bányák összefüggőleg feljegyztessenek és az utóbbiaknak történetei is fürkészttessenek ama feljegyzésből hihetőleg az ércvonaloknak némi felvilágosító szabályszerűsége fogna jönni napvilágra, eme fürkészttetésből pedig egykori talán korántsem kimerített gazdagság 's az elhagyásnak is netalán olly okai megtudatni, mellyek a' mivelést jelenleg többé nem gátolnák, 's az által alkalom a' sikerdusabb bányavállalatokra szolgáltatnék.

Ezeknek következtetésében az egylet még azon legroszabb 's nem is gondolható esetre is, hogy a' hasznos ásványoknak semminemű telepe sem fogna felfedeztetni, több kétségtelen, az egész nemzet érdekében fekvő 's általjában olly becses eredményeket reményltet, hogy azok az ez ügyben teendő költségeket már magokban is bőven kipótolandának. Ide tartozik nevezetesen:

1^{ör} Honunknak részletes és pontos földisimei térképe, melly azonkívül, hogy a turzást a' lehető legbiztosabb alpra állítandja, 's hogy általjában a' földisimei tudományt is előmozdítandja, még több más gyakorlati tekintetben is felette fontos. Illy térképen a' különféle kőnemeknek terjedése világosan látható; 's minthogy a' mivelhető földnek minéműsége az azt nemző kőnemeknek természetével szoros és lényeges összvetéttetésben áll úgy rajta közelítőleg a' különféle földosztályoknak terjedése is lenne képezve. Ez által a' szántó 1s erdő földeknek megbecsültetése és osztályozása egy kívánatos ellenőrséget, azon erdei fáknak választása pedig, mellyek ez vagy amaz tájban a' legnagyobb sikerrel és haszonnal lenének mivelendők, biztos alapot nyeredene s.a.t. De a' földisimei térképekhez mellékelteni szokott hegyátvágatok is különös haszonnal fognak alkalmaztathatni: azokból p. o. minden város vagy földbirtokos s.a.t. könnyen tudhatandja meg, vagy legalább szakértők által könnyen fogja meghatározttathatni, valljon birtokán sikerrel furathat-e artézi kutat, vagy sem, s ha igen vizet milly mértékben reményelhet annak milly hévmértéke fogna lenni, furatása körülbelöl mennyibe fogna kerülni s.a.t.

2^{ör} Hazánknek tökéletes ásvány-földisimei és kövületi képviseltetése a' n. Museumban, melly csupán csak illy uton módon hozható létre. Frankhonban az országnak földisimei fölvételekor 30.000 különféle mintadarabot gyűjtöttek; honunkban a' kőnemek és ásványoknak nagyobb változatossága mellett még sokkal többet reményelhetni, de akkor a' n. Museum nevének ugyancsak meg is fogna felelni.

3^{ör} Nem megvetendő adatok hazánk mind földének mind lakosainak történeteihez: az elsőket adámelőtti korba terjedőket már maga az országnak földisimei megvizsgálása eredményezné, kitünvén abból azon egymásra következett erőszakos változások, mellyeken korunk egész földének, vagy annak egyes részeinek évezredek folyamában keresztül menniek kellett, úgy hogy majd száraz földdé, majd csekély majd mély tengerfenékké, majd tengerrel környezett szigetökké átalakultak; az utóbbiakat a' mi időszámításunkba esőket az elhagyott bányák történeteinek fürkézése tüntetné elé, 's több világot terjesztene bányáink első mivelőiről, a' német bányászok bevándorlásáról s.a.t. Illy fenséges 's egyáltaljában ki nem maradható három eredménynek nyeredése már magában is méltó volna, hogy az ügyet az egész hőkeblű nemzet egy akarattal egy lélekkel felkarolja, 's buzgó részvétével elősegitse. De hozzájárulnak még a' legszebb reményekkel kecsegtető pénzbeli hasznok is a' részvényeseknek jutandók; mert valóban semmiképpen nem gondolható, hogy e' dus országban még több jelentős, 's némelly tájain eddiglen még csak nem is sejtett ásvány-kincsek fel ne fedeztessenek, mellyekből a' részvényesekre háramlandó haszon kiszámíthatatlan. A' bányavállalatoknál nem ritka vesztésé-

gek ellen pedig az által biztosíthatnak lehetőleg a tagok, hogy a teendő fölfedezések után a bányákat nem maga az egyesület fogja művelni, hanem annak kebelében szabadon alakuló társulatok, az egyesület hatásköréhez egyedül az új felfedezéseknek szakértők általi lelkiismeretes megbirálatása tartozván (s ez is csak művelékenységükre 's' a reményelhető nyereségre nézve) a tagoknak mérlegül szolgáló, hogy hasznosabb vagy csekélyebb kilátás szerint minden egyes bányavállalathoz tetszésük szerint járulhassanak vagy nem.

Még az évenként nyomtatandó jelentéseket a kutatásoknak sikeréről, a részletes földismei térképeket 's' mihelyest kész létszen az egész honnak földismei térképét is a tagok alkalmasint kedvesen vendik. Ellenben az egyedüli minden tag által viselendő teher csupán csak 5 p. fnyi részvénynek évenkénti fizetésében 's' netalán ha a szükség megkívánandja, szóval tettel ingyen szolgáltatandó segély nyújtásban álland, melly teher a részint kétségtelen, részint reménylendő 's' talán tömérdek haszon ellenében majdnem egészen elenyészik. [Az utóbbi mondat a kéziratban vékony vonalakkal ki van húzva.]

Miért is mindenki tisztelettel szöszlilitat fel, hogy e reménydús társulatba egy, vagy mivel a haszon is a részvények száma szerint lesz elosztandó, több részvennyel tagul lépni, ezt pedig nevének a részvények számával együtt az egész országba szétküldött aláírási ívekkel feljegyzésével nyilvánítani sziveskedjék.

Végre még tisztelettel megkéretnek az aláírók, hogy a f. e. Aug. 18. és 19-én Pesten tartandó nagygyűlésre, hol az egyesületnek alapszabályai tárgyalás alá vétetni, a kellő tisztviselők megválasztani fognak 's' általában az egyesület életbe léptetendő létszen, minél számosabban sziveskedjenek megjelenni. – Videfalván Januarius 3-kán 1848. Kubinyi Ágoston, m. k. kir. Tanácsos 's' a m. n. museum igazgatója. – Kubinyi Ferenc m. k. t. bíró. Pettko János m. k. kir. bányatanácsos és kir. bányász akadémiai oktató. Marschan József m. k. k. bányamérnök. Dr. Zipser András, oktató Besztercebányán, m. k." (KUBINYI Á. et al. 1848)

A társulat létrehozása általában az érintettek nagy lelkesedésével folyt, egyetlenegy személyről tudunk, aki ellene szólt az új egyesület megalapításának. 1848. január 29-én (tehát a videfalvi tanácskozás után, de valószínűleg nem ennek, hanem a soproni ZIPSER-féle javaslatnak az ismeretében) a Királyi Magyar Természettudományi Társulat „Ásvány- vagy s természettani szakülés”-én az elnöklő SADLER József orvos, botanikus, egyetemi tanár, a Magyar Nemzeti Múzeum Természetiek és Kézműtaniak Tárának őre ellene szólt egy alapítandó földismei társaságnak, de nem rosszulindulatból vagy féltékenységből, hanem a földtudományokat a rendelkezésre álló szakerő elaprózódásától féltve: „Prof. Sadler tudomása szerint egy új társaság van készülőben, melynek tervezője Dr. Zipser, célja pedig kutatásokat intéz-

ni a földben és a hegyek rétegeiben bányászati, ásványtani, földtani sat. tekintetben, prof. Sadler egy ily új társulat keletkezését országunkban, mely anynyira szegény literáriai és pénzt tekintetében, továbbá oly egyénekből is, kik a fennírt tudományokkal foglalatostkodnak, nem tartja szükségesnek, mivel szerinte ez által a segédeszközök és a tudományos erők is nagyon szétdiriboltatnak, inkább óhajtható volna, hogy ezen notabilitások velünk [vagyis a Királyi Magyar Természettudományi Társulattal] egyesülve, közös erővel egyszer édes hazánk föld és ásványtani alkotásáról bizonyos felvilágosítást adhatnának” – olvashatjuk a szakülés jegyzőkönyvében (KÁTAI 1868).

Valószínűleg sohasem tudjuk meg, hogy SADLER József véleménye változott-e, és 1850-ben belépett-e volna az akkor megalakult Földtani Társulatba, mert a kiváló természettudós 1849. március 12-én elhunyt.

Pest, 1850. július 6.

A társulat megalapítását ugyan Videfalván előkészítette a KUBINYI Ágoston vezette „alakító választmány”, de az alakuló közgyűlést az ugyanott kitűzött időpontban, 1848. augusztus 18–19-én a szabadságharc kitörése miatt nem tudták megtartani. Közbeszólt a történelem, így az egyesületalapítás gondolata csak 1850-ben merült fel újra. Megint KUBINYI Ágoston volt a kezdeményező. Hírlapi cikkekben sürgette a társulat létrehozását, és indokolta ennek fontosságát. Megnyerte az 1849. december 1-jével megalakult bécsi Birodalmi Földtani Intézet (kaiserlich-königliche Geologische Reichsanstalt) vezetőjének, Wilhelm HADINGERnek és más bécsi tudósoknak (pl. Moritz HÖRNESnek) támogatását, így gondos előkészítés (az engedély megszerzése, az alapszabályok megszerkesztése stb.) (KOVÁTS 1852a, VENDL 1958, SZÉKELY 1969) után 1850. július 6-án sor kerülhetett az alakuló közgyűlésre, a Földtani Társulat megalakulására. A „szalak elvarrása” a szeptember 3-i közgyűlésen történt. A két összejövetel eseményeit így őrizték meg a korabeli jegyzőkönyvek:

„1850. Julius 6-án. Első közgyűlés. Tek. Gamperl Alajos tanácsnok, mint e gyűlésekre kiküldött polgári biztos jelenlétében felolvastatott először a társulat létesítése végett szükséges gyűlések megtarthatóságát biztosító engedély. Másodsor muzeumi igazgató Kubinyi Ágoston szólt a társulat keletkezésének történetéről. Ezután, ezt folytatólag, Kovács Gyula előadta Dr. Hörnes Mór, bécsi cs. ásványtári segédőr küldetésének célját s abbani mikénti eljárását. – A jelenlevők Kubinyi Ágostont elnöknek, Kovács Gyulát titoknoknak és Dr. Wagner Dánielt pénztárnoknak megválasztván, a társulat megalakultnak nyilvánított. Végül Kovács Gyula felolvasta az általa szerkesztett alapszabályokat, melyeknek megvizsgálására egy 5 tagú választmány neveztetett ki.

1850. september 3-án. Közgyűlés. – Kubinyi Ágoston elnökle alatt s tanácsnok tek. Gamperl Alajos jelenlétében.

Elnök néhány lelkes szóval üdvözölte a gyülekezetet.

A mult közgyűlés jegyzőkönyve hitelesítettet.

Az 5 tagú választmány ajánlása folytán az alapszabályok felolvastatván, rövid vita után elfogadtattak.

Az első közgyűlésen választott elnök, titkár és pénztárnok megerősítése után tek. Kubinyi Ferenc alelnöknek és Szabó József tanár másodtitkárnak választottak.

Ugyan ezen ülésből Kubinyi Ferenc és Kovács Gyula megbizattak a Hegyalljára kirándulást tenni, s ott geológiai s paleontológiai tárgyakat gyűjteni. [...]” (MFT Munkálatok 1863; lásd még: KOVÁTS 1852a, VENDL 1958)

Az általunk ismert források egyike sem említi, hogy a társulat megalakulására a főváros melyik épületében került sor. Én magam a Magyar Nemzeti Múzeumra (13. ábra) gondolok. A fő szervező és alapító KUBINYI Ágoston ennek az intézménynek az igazgatója volt, s mint ilyen „többször tett szívességet jótékony cél érdekében a Múzeum termék átengedésével. [...] állása mintegy kínálta vezetőül, mikor 1850 derekán a Földtani Társulat megalakult” [TÖRÖK é. n. (1944)]. Egyrészt ezért gondolok a Magyar Nemzeti Múzeumra, másrészt az alábbiak miatt.

A Nemzeti Múzeum és a Földtani Társulat

A Nemzeti Múzeum és a Földtani Társulat szoros kapcsolatának gondolata már a Videfalván megfogalmazott programban felmerült: „Hazánknak tökéletes ásvány-föld-ismei és kövületi képviseltetése a n. Muzeumban, mely csu-

pán csak illy uton módon [a társulat közreműködésével] hozható létre.”

KUBINYI Ágoston az 1850. március 19-én a *Pester Zeitungban* közölt, *Die geologische Reichsanstalt und die Landesmuseen* (A Birodalmi Földtani Intézet és az országos múzeumok) címet viselő cikkében határozottan leszögezte: a társulat „legyen a Nemzeti Múzeum pártfogásában” (SZÉKELY 1969).

Az 1850. május végén a megalakulást megelőző „előleges tanácskozáson” a résztvevők egyik határozata így szólt: „3. A társulat minden gyűjteményeit a m. n. museum gyűjteményeivel egybeolvasztja” (KOVÁTS 1852a).

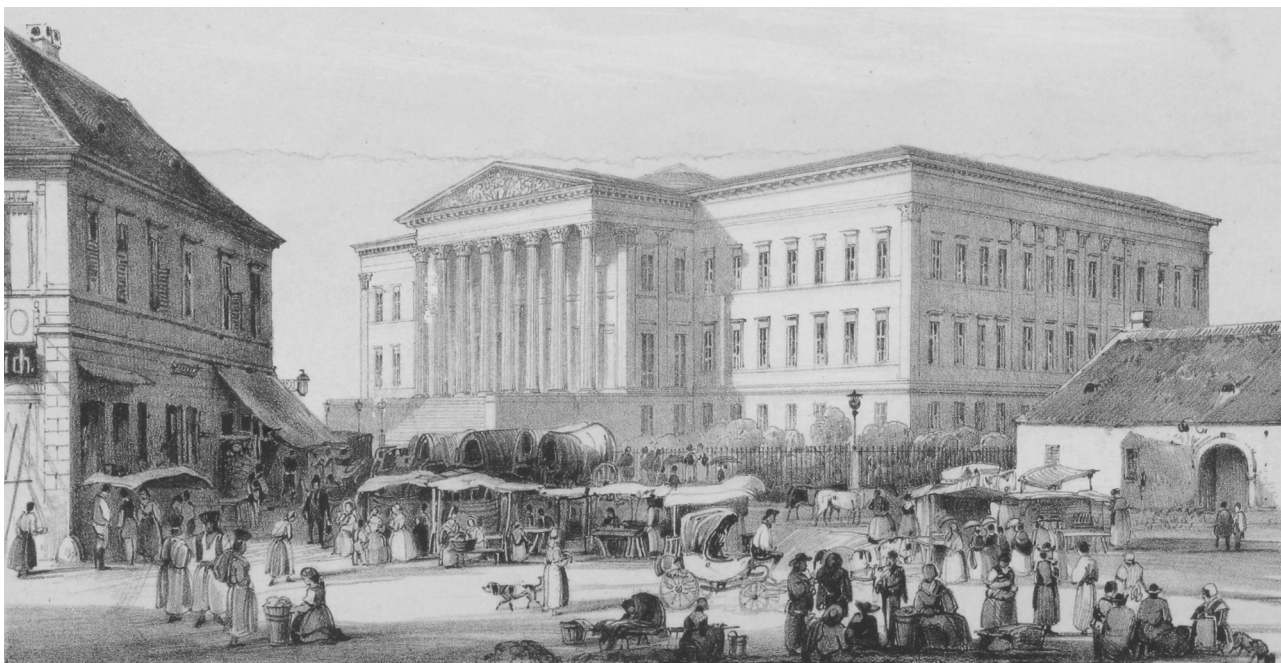
A múzeum és az egyesület viszonya világosan kiderül az 1850-ben jóváhagyott és elfogadott alapszabályokból (lásd KOVÁTS 1852a):

„3. §.

A magyarhoni földtani társulat szoros egybekötetésben van a magyar nemzeti museummal, minden a társulatnak beküldött földtani példányok, ásványok, kövületek, stb. a magyar nemzeti museum tulajdonává válnak, és az ásványtani osztályba tételnek, joguk lévén a társaság tagjainak azok tudományos használatára.

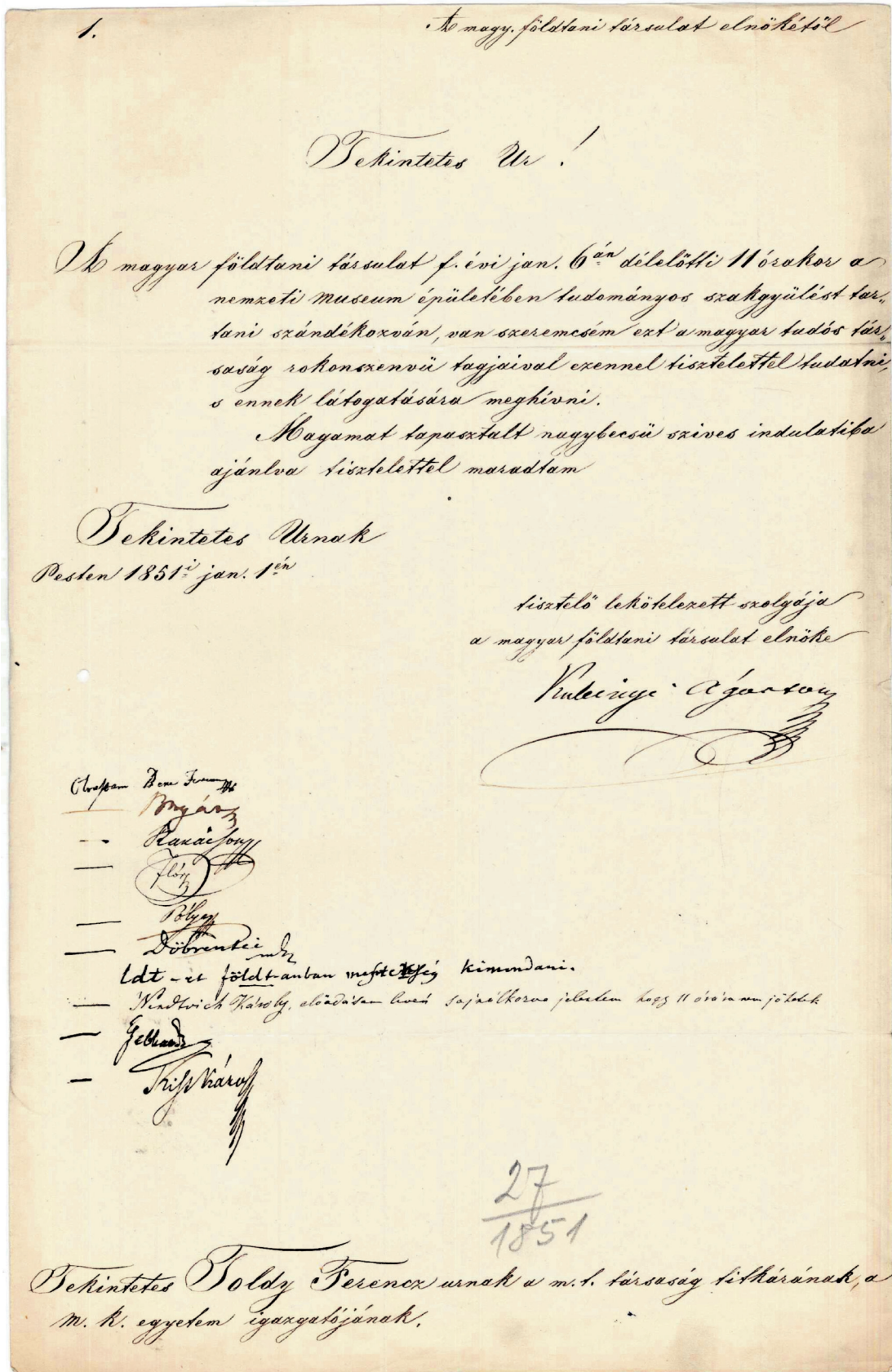
4. §.

A magyar nemzeti museum ellenben a társulatot ellátja ingyen gyűlésekre alkalmas teremmel, őrzi a társulat iratait, és minden más ingó tulajdonát, a magyar nemzeti museum tisztviselői felajánlván kész ingyen szolgáltatjokat a társulat ügyei vezetésére, és az irományok vitelére.”

13. ábra. A Magyar Nemzeti Múzeum épülete a 19. század közepén (Rudolf Alt litográfiája, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok)

Figure 13. The building of the Hungarian National Museum in the middle of the 19th century (Lithography of Rudolf Alt, Hungarian National Museum, Historical Photo Gallery)

14. ábra. KUBINYI Ágoston társulati elnök TOLDY Ferenc tudományos akadémiai titkárnak címzett, az 1851. január 6-i szakülésre szóló meghívólevele (Meghívó 1851)

Figure 14. Invitation letter of the president of the Hungarian Geological Society, Ágoston KUBINYI to the secretary of the Hungarian Academy of Sciences Ferenc TOLDY for the scientific meeting of the society, January 6, 1851 (Meghívó 1851)

A társulatról az 1850-es években megjelent tudósítások mindegyike említette az állami intézmény és az egyesület viszonyát. Maga az igazgató és elnök így írt a Nemzeti Múzeumot bemutató egyik cikkében: „Több társulat és vállalat egyenesen a n. muzeum érdekében működik: nevezetesen az 1851-ik [!] évben keletkezett földtani társulat, melynek egyik feladata évenként az ország külön részeiben a muzeum érdekében földtani kutatásokat tenni, már eddig több ezerre menő tárgyakkal gazdagítá ásványgyűjteményünket.” (KUBINYI Á. 1853).

Az *Ujabb kori ismeretek tárában* ezt olvashatjuk: a társulat „a nemzeti muzeummal szoros kapcsolatban van” (p 1855).

HUNFALVY János művében (1856) a következőket olvashatjuk: „A társulat szoros egybefüggésben van a nemzeti muzeummal, a társulatnak beküldött minden földtani példányok, ásványok, kővületek, stb. a muzeum tulajdonává válnak.”

A társulati munka megindulása

A megalakult társulat két fontos korai dokumentumát, az *Alapszabályokat* és az *Első jelentést* igyekeztek széles körben ismertté tenni, e népszerűsítésben KOVÁTS Gyula titkár járt az élen.

Az *Alapszabályok* megjelentek önállóan (1851), folyóiratokban, például az *Új Magyar Muzeumban* (KOVÁTS 1850–1851), *A Magyarhoni Földtani Társulat Munkálataiban* (Alapszabályok 1863) és a fővárosról szóló művekben, például ifj. PALUGYAY Imre (1852) kötetében.

Az egyesület megalakulását és kezdeti időszakát KOVÁTS Gyula *Első jelentése* taglalta, amely az *Alapszabályokat* is tartalmazta (KOVÁTS 1852a; az *Első jelentés* német nyelven: KOVÁTS 1852b). Ugyanez (a szerző nevének említése nélkül) napvilágot látott az *Új Magyar Muzeumban* (1851–1852), és tartalmát bemutatták a *Magyarország és Erdély képekben* című kötetben is (KOVÁTS 1853).

A társulat a megalakulás után mindjárt (KOVÁTS 1852a, KUBINYI F. 1867b), a szeptember 3-i közgyűlésen (MFT Munkálatok 1863), más forrás szerint a 4-én megtartott választmányi ülésen (KUBINYI F. & KOVÁTS 1863) megbízta KUBINYI Ferencet és KOVÁTS Gyulát Tokaj-Hegyalja földtani vizsgálatával, illetve ugyanott ásványok, kőzetek és ősmaradványok gyűjtésével. Az első társulati terepmunka nagy sikerrel (pl. a nevezetes erdőbényei és tállyai fosszilis

ősnövényleletek felfedezésével) járt (a kutatás eredményei: KOVÁTS 1851, 1852a, 1856a, 1856b; beszámoló az utazásról: KUBINYI F. & KOVÁTS 1863). E terepmunka során 400 „idomított sziklafajt” (megformált kézipéldányt) és 600 növénylenyomatot gyűjtöttek (KOVÁTS 1852a), ezeket 1851 második felében adták át a Nemzeti Múzeumnak (*Pesti Napló* 1852).

KUBINYI F. és KOVÁTS hegyaljai munkája a következő évben folytatódott, erről a *Gazdasági Lapok* 1851. augusztus 31-én így tudósított: „Intézetek s egyesületi működések. A csak tavall keletkezett földtani társulat mindinkább több életjelet ad; így küldetett ki a napokban Kovács [!] Gyula muzeumi őr s a társulat titkára a Hegyaljára, tavall KUBINYI Ferencel megkezdett, s olly dús eredményű földtani kutatásait folytatni [...]” (*Gazdasági Lapok* 1851)

A társulati munka a kutatás mellett a „köz- és a szakgyűléseken” folyt. Amint már említettem, az első (alakuló) közgyűlés 1850. július 6-án volt, ezt követte a megalakulást befejező, 1850. szeptember 3-i közgyűlés (MFT Munkálatok 1863). A következő évben megindultak a Nemzeti Múzeumban tartott „szakgyűlések” is, amelyeket az *Alapszabályok* értelmében az érdeklődő nagyközönség is látogathatott. Mivel ebben az időben a két Kubinyi testvér közül Ferenc a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, testvére Ágoston az Akadémia tiszteleti tagja a szakgyűlésekről az akadémikusok első kézről értesültek. Ezekre a meghívók (intézmények és valószínűleg illusztris személyek esetében) kézzel írva és az elnök saját kezű aláírásával készültek (*14. ábra*), a „civil” érdeklődők a sajtó útján értesülhettek róluk. A gyűléseknek a nagyközönség számára való meghirdetése a társulati titkár feladata volt, és ezt (amint a következő időszak sajtója bizonyítja) KOVÁTS Gyula éveken át lelkiismeretesen teljesítette. Az alábbiakban annak a „szakgyűlésnek” a *Pesti Naplóban* megjelent meghívóját látjuk, amelyen KOVÁTS Gyula taglalta a fent említett tokaj-hegyaljai kutatás eredményeit:

„É r t e s i t é s

A magyarhoni földtani társulat kedden folyó 15-kén d. e. 10 órakor m. n. muzeumban nyilvános szakgyűlést tartand, melyre, az alapszabályok értelmében nem-tagok is vehetvén részt, mindenki illendően meghivatik. Kelt Pesten 1851-ki jul. 12-én.

KOVÁTS Gyula, társulati tit.” (*Pesti Napló* 1851)

Irodalom – References

- Alapszabályok 1851: *A Magyarhoni Földtani Társulat alapszabályai*. – Trattner & Károlyi, Pest, 5 p.
- Alapszabályok 1863: *A Magyarhoni Földtani Társulat alapszabályai*. – *A Magyarhoni Földtani Társulat Munkálatai* **2**, 198–201.
- BODNÁR I. & GÁRDONYI A. 1918–1920: *Bezerédj István (1796–1856)*. I–II. – Athenaeum, Budapest, 391, 440 p.
- BÖCKH J. 1897: A geologia fejlődésének rövid története Magyarországon 1774-től 1896-ig. – *Földtani Közöny* **27**, 4–15.
- BÖCKH J. 1900: A Magyarhoni Földtani Társulat 1900. évi februárius hó 7.-én tartott közgyűlése. Elnöki megnyitó beszéd. – *Földtani Közöny* **30**, 44–48.
- Budapesti Híradó 1848: Értesítés a magyarhoni földismei–bányászati egyletről. – *Budapesti Híradó* **5/I. félév 764**, p. 167.
- CHYZER K. 1890: *A magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek története 1840-től 1890-ig*. – A „Zemplén” műintézete, S-A. Ujhely, 286 p.
- CSATKAI E. 1922: Az első soproni kiállítás. – *Sopronvármegye* **25/26**, p. 2.
- ESTERHÁZY P. 1863: A főméltóságú herceg elnök megnyitó beszéde. – *A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1847. augusztus 11–17. Sopronban tartott VIII. Nagygyűlésének történeti vázlatai és munkálatai*. Emich Gusztáv, Pest, 22–23. (A továbbiakban: *MOT Munkálatai* 1863.)
- ESTERHÁZY P. 1940: Esterházy Pál herceg levele a Társulat elnökéhez. – *Földtani Közöny* **70**, 23–24.
- EÖTTEVÉNYI F. 1847: Adatok a magyar orvosok és természetvizsgálók ez idén Sopronban tartott, számára nyolcadik nagygyűléséről. – *Hazánk* **1847/101**, 401–402; **102**, 405–406; **103**, 409–410; **104**, 413–414; **105**, 417–418; **106**, 421–422; **107**, 425–426.
- GANTNER A. (szerk.) 1936: *A régi Sopron. A „Dunántúli Tárogató” 25 éves jubileumának képes emlékkönyve*. – A szerző kiadása, Sopron, 80 p.
- Gazdasági Lapok 1851: Intézetek s egyesületi működések. A csak tavál keletkezett... – *Gazdasági Lapok* **3/35**, p. 825.
- GOMBOCZ E. 1941: *A Királyi Magyar Természettudományi Társulat története 1841–1941*. – Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Budapest, 467 p.
- HÁLA J. 2023: Az „alapító atyák”, akik a Magyarhoni Földtani Társulat „alakulására nézve erélyesen intézkedtek”. – *Honismeret* **51/6**, 39–46.
- HÁRS J. 1966: A soproni idegenforgalom kezdetei. I. rész. – *Soproni Szemle* **20/4**, 303–319.
- HUNFALVY J. 1856: *Magyarország és Erdély eredeti képekben. Első szakasz. Magyarország. I.* – Lange Gusztáv György, Darmstadt, 224 p.
- Igazoló jegy 1847: *Igazoló jegy*. – Semmelweis Orvostörténeti Adattár, Budapest. Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlése VIII–X. (1847–1864). 2. doboz. b/26–31. 2.
- Jegyzőkönyv 1863: Közgyűlési jegyzőkönyv a pályázatokra vonatkozó mellékletekkel. – *MOT Munkálatai* 1863, 1–14.
- KECSKEMÉTI T. 2014: KUBINYI Ferenc életútja és őslénytani munkássága. – *Földtani Közöny* **144**, 287–290.
- KELÉNYI F. 1961: Az első soproni tudós kongresszus és kiállítás 1847-ben. – *Soproni Szemle* **15/1**, 78–81.
- (K. L.) 1866: A magyarhoni földtani társulat. – *A Hon* **4/223**, [2.]; **224**, [2–3.]
- KOCH A. 1902: A Magyarhoni Földtani Társulat 50 éves működésének története. – *Földtani Közöny* **32**, 165–187.
- KOVÁCS Gy. 1850–1851: Magyarhoni földtani társulat. – *Új Magyar Múzeum* **1/2**, CCCXII–CCCXVI.
- KOVÁTS, J. v. 1851: Tertiäre Pflanzenfossilien von Erdöbénye und Talya bei Tokaj. – *Jahrbuch der kaiserlich-königlichen geologischen Reichsanstalt* **2/2**, 178–179.
- KOVÁTS Gy. 1852a: *Első jelentés a magyarhoni földtani társulatról*. – Lukács ny., Pest, 33 p.
- KOVÁTS, J. v. 1852b: *Erster Bericht der Geologischen Gesellschaft für Ungarn*. – Ladislaus Lukács, Pest, 39 p.
- KOVÁCS Gy. 1853: *A Magyar Földtani Társulat*. – In: KUBINYI F. & VAHOT I. (szerk.): *Magyarország és Erdély képekben*. I. Emich Gusztáv könyvnyomdája, Pest, 27–30.
- KOVÁTS Gy. 1856a: Erdőbényei ásatag virány. – *A Magyarhoni Földtani Társulat Munkálatai* **1**, 1–36.
- KOVÁTS Gy. 1856b: Tállyai ásatag virány. – *A Magyarhoni Földtani Társulat Munkálatai* **1**, 37–52.
- KUBINYI Á. 1853: A magyar nemzeti muzeum. – In: KUBINYI F. & VAHOT I. (szerk.): *Magyarország és Erdély képekben*. I. Emich Gusztáv könyvnyomdája, Pest, 5–14.
- KUBINYI Á. 1863: József császári királyi főherceg Magyarország nádora, mint fűvész és archaeolog s Alcsúth fűvészi tekintetben. – *MOT Munkálatai* 1863, 24–28.
- KUBINYI Á. 1871: *Kubinyi Ágoston önéletrajza*. – *Kézirat*, MTA, Kézirattár, RAL K 1231: 82.
- KUBINYI Á., KUBINYI F., PETTKÓ J., MARSCHAN J. & ZIPSER A. 1848: *A magyar földismei bányászati egyletnek Programja*. – *Kézirat*, 1848. január 3. Semmelweis Orvostörténeti Adattár, Budapest. Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlése VIII–X. (1847–1864). 2. doboz. A–VIII. b/32.
- KUBINYI Á., TOEPLER K. & TÖRÖK J. 1863: A magyar orvosok és természetvizsgálók főméltóságú galánthai herceg Eszterházy Pál elnöke alatt Sopron sz. kir. városban tartott, számára VIII. nagygyűlésének napirendje. – *MOT Munkálatai* 1863, VII–VIII.
- KUBINYI F. 1867a: Galántai herceg Eszterházy Pál mint a művészet és tudomány kitűnő pártfogója. – *A Magyarhoni Földtani Társulat Munkálatai* **3**, II–XV.
- KUBINYI F. 1867b: A magyarhoni földtani társulat 16 évi működéséről szóló jelentés. – *A Magyarhoni Földtani Társulat Munkálatai* **3**, 46–61.
- KUBINYI F. & KOVÁTS Gy. 1863: Földtani kirándulás a Tiszára és a Hegyaljára 1851-ben. – *A Magyarhoni Földtani Társulat Munkálatai* **2**, 47–50.
- Magyar Gazda 1847: Sz. k. Sopron városa. *Magyar Gazda* **1847/I. félév 18**, 273–280.
- (M. G.) 1847: A magyar természetvizsgálók Sopronban tartott ez évi közgyűléséről... – *Budapesti Híradó* **4/II. félév 659**, p. 177.

- MARTINY F. 1863: Sz. kir. Sopron városa polgármesterének, Martiny Frigyesnek a gyűlést üdvözlő beszéde. – *MOT Munkálatok* 1863, p. 23.
- MAURITZ B. 1925: Visszapillantás a Magyarhoni Földtani Társulat múltjára. – *Földtani Közlöny* **55**, 5–11.
- Meghívó 1851: *A Magyarhoni Földtani Társulat meghívója ünnepi ülésre 1851. jan. 6-ra.* – *Kézirat*, Magyar Tudományos Akadémia, Kézirattár, RAL 27/1851.
- MFT Munkálatok 1863: A Földtani Társulat köz- és szakgyűlései. – *A Magyarhoni Földtani Társulat Munkálatai* **2**, 186–197.
- MOT Munkálatok 1875: *A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1874. augusztus 24-től augusztus 29-ig Győrött tartott XVII-ik Nagygyűlésének vázlatja és munkálatai.* – Franklin-Társulat nyomdája, Budapest.
- NAGY I. Z. 1980: Kubinyi Ferenc, a természettudós. – *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve* **26**, 109–118.
- Napi Közönlöny 1847: *Napi közönlöny I. Magyar orvosok és természetvisg. VIII-ik nagygyűlése, Sopronban 1847-ik évi Aug. 11-kén.* – Semmelweis Orvostörténeti Adattár, Budapest. Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlése VIII–X. (1847–1864). 2. doboz. b/26–31. 2.
- Napirend 1847: *A magyar orvosok és természetvizsgálók főmélt. galánthai herceg Eszterházy Pál elnöksége alatt Sopron sz. kir. városában tartott, számra VIII-dik nagygyűlésének NAPI RENDJE.* – Országos Széchényi Könyvtár, Plakát- és Kisnyomtatványtár, Kny. 1847/2°/17.
- Nemzeti Ujság 1848: Értesítés a magyar földismei-bányászati egyletről. – *Nemzeti Ujság* **42/641**, p. 952.
- Névsor 1863: A magyar orvosok és természetvizsgálók Sopronban tartott VIII. nagygyűlésén részt vett tagok beírás szerinti névsora. – *MOT Munkálatok* 1863, XI–XXII.
- p 1855: Pest. – In: *Ujabb kori ismeretek tára. Tudományok és politikai társas élet encyclopaediája.* VI. Heckenast Gusztáv, Pest, 33–43. (A továbbiakban: *Enciklopédia.*)
- PALUGYAY I., ifj. 1852: *Buda-Pest szabad királyi városok leírása.* – Landerer és Heckenast, Pest.
- PAPP G. 2002: *A magyar topografikus és leíró ásványtan története.* – Herman Ottó Múzeum, Miskolc.
- Pesti Napló 1851: Értesítés. A magyarhoni földtani társulat... – *Pesti Napló* **2/403**, [3.]
- Pesti Napló 1852: Vegyesek. Folyó 1851-ik évi jul. 1-től... – *Pesti Napló* **3/555**, [4.]
- SCHMIDT S. 1880: A magyarhoni földtani társulat 30 éves munkássága. – *Földtani Értesítő* **1/1–2**, 2–15.
- STAUB M. 1898: Társadalmunknak a nemzeti kultúra érdekében kifejtett tevékenysége a jelen században. – In: MATLEKOVITS S. (szerk.): *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye.* IX. Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, Budapest, 307–487.
- SZABÓ J. 1891: Elnöki megnyitó beszéd. – *Földtani Közönlöny* **23**, 2–9.
- SZÉKELY L. 1969: Egyesület-alapítási törekvések az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület megalapítása előtt. – *Bányászati és Kohászati Lapok – Bányászat* **102/3**, 205–210.
- SZINNYEI J. 1891: Bezerédj István. – In: SZINNYEI J.: *Magyar írók élete és munkái.* I. Hornyánszky Viktor Akad. Könyvkereskedése, Budapest, 1039–1040.
- SZINNYEI J. 1900: KUBINYI Ferenc. – In: SZINNYEI J.: *Magyar írók élete és munkái.* VII. Hornyánszky Viktor Akad. Könyvkereskedése, Budapest, 376–381.
- T. 1850: Bezerédj István. – In: *Enciklopédia* I. p. 558.
- Társalkodó 1848: Értesítés a magyar földismei és bányászati egyletről. – *Társalkodó* **17/8**, p. 64.
- TOEPLER K. 1863: Sopron városának történeti vázlatja eredetétől kezdve a XVI. századig. – *MOT Munkálatok* 1863, 29–43.
- TÖRÖK J. 1847: Magyar Gazdasági Egyesület. – *Magyar Gazda* **7/I. félév** **6**, p. 81.
- TÖRÖK P. é. n. [1944]: Pest-Buda 1850-ben. – *Statisztikai Közlemények* **80/4**, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, Budapest, 126 p.
- Új Magyar Múzeum 1851–1852: Magyar földtani társulat. Első jelentés. – *Új Magyar Múzeum* **2/2/13**, 489–494.
- VAHOT I. 1847: A magyar orvosok és természetvizsgálók VIII. nagy gyűlése Sopronban. – *Pesti Divatlap* **1847/II. félév** **35**, 1111–1117; **36**, 1139–1145; **37**, 1178–1181; **38**, 1209–1213; **39**, 1238–1242.
- Vasárnapi Ujság 1861: Bezerédj István (született 1796, meghalt 1856). – *Vasárnapi Ujság* **8/15**, 169–170.
- Vasárnapi Ujság 1897: Bezerédj István 1795–1856. – *Vasárnapi Ujság* **44/36**, 581–582.
- VENDL A. 1940: Vendl Aladár megnyitóbeszéde a Magyarhoni Földtani Társulat XC. közgyűlésén. – *Földtani Közönlöny* **70**, 24–31.
- VENDL A. 1958: *A százéves Magyarhoni Földtani Társulat története.* – Tankönyvkiadó, Budapest, 276 p.
- ZIPSER, C. A. 1817: *Versuch einer topographisch-mineralogischen Handbuchs von Ungern.* – Wigand, Oedenburg, 440 p.
- ZIPSER E. 1863: Javaslatok földismei bányászegyesület alapítására Magyarországon. – *MOT Munkálatok* 1863, 43–49.

Kézirat beérkezett: 2024. 08. 09.